

Пољска култура у западноевропском (латинском) кругу

Примивши хришћанство преко Чешке, пољски владар Мјешко I увео је своју земљу у круг западноевропске културе, чиме ју је дефинисао практично до данас.

На тај начин Пољаци спадају међу словенске народе које је славистика у XX веку сврстала у категорију „*Slavia romana*“, односно „*Slavia latina*“, за разлику од православних словенских народа – „*Slavia orthodoxa*“.¹ И то је уједно главна типолошка разлика између Пољака и Срба, односно пољске и српске културе.

Ова чињеница утицала је на културу и уметност пољског народа од најранијих историјских времена.

Прелазак политичке елите у хришћанство, постепена и дуготрајна христијанизација народа за Пољску је значила и ступање у писану историју. Није ту само реч о веродостојним сведочанствима о појединим догађајима и личностима, нити о пуком успостављању веродостојне хронологије, већ о нечем много значајнијем: реч је о преласку овога народа из фазе усмености (енглески термин „*orality*“) у фазу писмености (енглески термин „*literacy*“).

Овај прелазак није био ни брз ни лак, а отежавала га је чињеница да писменост, као што знамо, није значила просто бележење говореног и изговореног, већ прелазак на један потпуно туђ језик – латински. Први писмени људи, дакле, они који су умели да читају и пишу на латинском, нису били Пољаци, већ су у Пољску пристизали као хришћански мисионари – наравно, свештена лица – и концентрисали су се најпре око центара моћи, у првом реду кнежевог двора.

Тај велики прелом отежавала је још једна чињеница, идеолошка. Наиме, усменост је суштински била везана за *паганство*, а писменост – за *хришћанство*.

У том смислу читаву епоху одредила је у првом реду Црква, и то на два плана – на плану институционализације, као и на плану погледа на свет.

¹ Ову поделу начинио је италијански слависта Рикардо Пикио (Riccardo Picchio, 1923–1911).

Црква је у почетку била слаба институција и представљала туђински елемент (чешки, немачки). Постепено је ојачавала свој економски али и политички статус у држави, а пропагирајући нове форме колективног религиозног култа, играла је истовремено снажну цивилизацијску или цивилизаторску улогу.

База те делатности било је ширење организационе мреже Цркве. У другој половини X века, као што је било речи, постојала је само једна мисионарска бискупија у Познању (од 968), али на почетку XI створене су нове, обједињене у Гњезњенску надбискупију (1000). Током XII в. градиле су се нове катедрале, цркве у утврђеним градовима, а од XIII в. и парохijske цркве. Све је то пратило повећање броја свештеника, у почетку искључиво странаца.

Поред цркава, ширила се и мрежа манастира. Почетком XI века у Пољску су стигли бенедиктинци. У XII в. пристизали су регуларни каноници или августинци, затим цистерцити, па норбертинци. У почетку манастири су били ексклузивне институције. Монаси-странци повезивали су се искључиво с дворском кастом и великашима, могли су се споразумевати само на латинском или својим народним језицима, али не на пољском.

Од половине XIII века елитарност манастира почела је постепено да попушта, па су они почели да се отварају. Разлог је тежња Цркве да придобије што шире друштвене масе. Суштинску улогу одиграли су тзв. просјачки редови – *доминиканци* (доведени из Рима у Краков) и, нарочито, *фрањевци* (пристигли из Прага).

С временом редове Цркве ојачавало је свештенство пољског порекла, школовано у земљи и иностранству.

Културно деловање Цркве и монашких редова било је свестрано.

Већ само сакрално грађевинарство играло је суштинску цивилизацијску улогу. Од краја X века, а нарочито од XI до половине XIII, градиле су се грађевине у романском стилу (које су имале и одбрамбену функцију), а од тада су им на смену почеле стизати лакше и богато украшене готске конструкције које су деловале на машту народа. Народу неразумљиву латинску литургију пратило је појање (већ у X в. уведено је у пољске цркве *грегоријанско појање*), које је утицало на музичку културу. Процесије (код православних – литије) и други обреди, велики празници годишњег циклуса, нарочито Ускрс, обогаћени покретом, песмом, а затим и изговореном речју постепено су навикавали масе

верника на позоришне конвенције и подстицале развој различитих облика литургијске драме. Сва визуелна (ликовна и гестуална) и акустичка средства (певање, хорске молитве) била су пуна експресије. Служила су посредовању религиозних садржаја помоћу симбола које су могли да одгонетну и необразовани примаоци. Ово је нарочито добило на значају када је у другој половини XIII в. народни, *пољски* језик почео да стиче своје место у црквеном обреду (хорске молитве и песме, напослетку проповеди) – на тај начин отворен је пут коначној християнизацији неуких маса.

Једна од основа културне политике Цркве било је, као што је већ речено, образовање. Дакле, Црква је развијала школство за властите потребе. Прве катедралне школе забележене су у Кракову 1080. и Гњезну 1085. Озбиљнији развој мреже школа почиње у XII в. Школе су првобитно елитарне и намењене кадровској попуни цркве, дакле образовању духовног staleжа. С развојем мреже парохијских цркава, испрва у градовима, а затим и у другим насељима, школе су полако „силазиле у народ“.

О организацији школства у средњем веку било је већ речи. Споменули смо два степена – *trivium* (граматика, дијалектика и реторика) и *quadrivium* (аритметика, геометрија, астрономија и музика), што је све заједно чинило „седам слободних вештина“ (*septem artes liberales*). У почетним фазама християнизације Пољске све се, наравно, завршавало на тривијуму, али с временом се ишло и даље.

Књижевно образовање стицало се у оквиру курсева граматике и реторике, између осталог на примерима одабраних дела античких писаца и беседника...

Од XIII в. нису ретки случајеви да Пољаци одлазе да допуне своје образовање у познатим школама тадашње Европе. У Паризу се студирала филозофија и теологија, у Болоњи канонско право, у Монпељеу медицина, у Падови право. Од половине XIV међу Пољацима је све популарнији Праг, где је основан Карлов универзитет (1348).